

Dit artikel is gepubliceerd in: Kwalon tijdschrift voor kwalitatief onderzoek, vol 7, nr 2, 2002.

Gevraagd: transitierituelen voor inburgering van jonge mannen

Dirck van Bekkum

[Dirck van Bekkum is cultureel antropoloog. Hij werkte 10 jaar in klinische psychiatrie en deed daar veldwerkonderzoek naar volwassenwording van jonge mannen uit verschillende stedelijke, etnische en regionale groepen. Hij publiceerde hierover een aantal rapporten. In zijn huidige onderzoeks- en adviespraktijk traint hij hulpverleners, adviseert hij gemeentes en instellingen en begeleidt hij verandertrajecten in het onderwijs, in de jeugdzorg en in de psychiatrie. www.ctt.nl]

Samenvatting

De actualiteit van groeiende (werkelijke en beleefde) onveiligheid in Nederland (en elders) dwingt ons tot een paradigmaverschuiving, dat wil zeggen een andere kijk op en aanpak van het grootbrengen en 'inburgeren' van nieuwe (cultureel zeer diverse) generaties. Want het aantal en de ernst van grensoverschrijdend gedrag van jongens zullen in Nederland blijven toenemen totdat er beter en effectiever wordt samengewerkt om de agressie (overleving) en seksuele (reproductie) impulsen van (vooral) jongens in goede banen te leiden. Jongeren verwachten dat volwassenen (familie én professionals) hen steviger ondersteunen en begrenzen. Maar dan wel vanuit beproefde, verbindende visies en praktijken. Dan burgeren zij optimaal in die ingewikkelde en vaak tegenstrijdige volwassenwereld in. Met maximale kansen, talenten en inzet om te 'worden' wat zij willen en wat de samenleving nodig heeft. (Bekkum, 1995)

Gebruik van lichamelijk geweld in Nederland is gemonopoliseerd door de staat en mag alleen worden uitgeoefend door politie en het leger. Elias beweert dat in West-Europa de laatste eeuwen vanuit een traditionele Fremdzwang (sociale controle) bij een groeiend aantal burgers een sterkere Selbstzwang is ontstaan op het toegeven aan vechtlust impulsen. (1994) Veel geweld is weliswaar 'geritualiseerd', maar deze sportvormen van 'geciviliseerde agressie' verminderen nauwelijks de vechtlust van nieuwe generaties jonge mannen. Jonge mannen uit het 'gewone volk' genieten intens van vechten op kermissen, tijdens carnaval, tijdens nieuwjaar, bij voetbalwedstrijden en in de buurt van disco's. Een samenleving die haar nieuwe generatie jongens niet leert hun seksuele en vechtlust te herkennen, te differentiëren en geëigend te hanteren in verschillende contexten krijgt te maken met toename, in ernst en omvang, van emotionele, sociale en fysieke lichamelijke grensoverschrijdingen.

Het verdwijnen van rite de passageachtige structuren zoals de dienstplicht, bij lente- en oogstfeesten, kermissen versterkt hun kwetsbaarheid. Emancipatie van vrouwen maakt het er voor jongens niet makkelijker een volwassen mannelijke identiteit te ontwikkelen. In mijn klinisch veldwerkonderzoek onder jonge mannen kwam naar voren dat jonge mannen zich in hun transitie regelmatig door volwassenen in de steek gelaten voelen (Bekkum, 1995). Gevolgen van migratie maken jongens en hun familie extra kwetsbaar tijdens volwassenwording. De verveelvoudiging van culturele diversiteit in vooral de steden maakt samen met de verharding van het klimaat van uitsluiting op etniciteit en huidskleur de transitie zwaarder (Bekkum, 1998a, b).

Ritualiseren van gedrag: socialiseren van vechtlust en seksuele impulsen

Het mijden van destructief en dodelijk gedrag bij het verdedigen van je territorium, van je kroost en bij het vechten om de gunst van een vrouw noemde de etholoog Konrad Lorenz: *ritualiseren van gedrag*. Bij zoogdieren bestaat een gestructureerd gedragspatroon waardoor de uiteindelijke dodelijke aanval in meeste gevallen uitblijft. Katten in onze achtertuinen laten dit prima zien. Katers vliegen elkaar (als ze niet 'geholpen' zijn) voluit in de haren om grondgebied en om toegang tot vrouwtjes en ze verwonden elkaar regelmatig. Maar op de een of andere manier vallen er weinig doden tussen katers. Het gevaarlijke gedrag is door een 'ketting van voorgeprogrammeerde gedragspatronen' tot een minimum beperkt.

Bij mensen zijn die instinctieve programma's ontregeld en maakt 'cultuur' als socialiserend kader gebruik van die evolutionaire infrastructuur om 'crude energies' van jonge mannen te kanaliseren (Campbell, 1959, Lorenz, 1963, 1978; Waal, 2000). Veel culturen gebruiken gevechtscultuur als conditionerend kader voor jongens. Bepaalde gevechtsculturen uit Azië kunnen op die manier worden bekeken. Kata's in Aikido, Judo en Kung Fu en 'de vorm' in Tai-Chi zijn voorgeschreven bewegingspatronen. Die worden tot in den treuren solo geoefend. Daarna pas mag een leerling in een echte gevechtssituatie zijn 'geritualiseerde' agressie in praktijk brengen (Bekkum, 1983)

Werking en functies van rites de passage

Rites de passage naar de volwassenwereld zijn sterk seksegebonden. Voor meisjes is het moment van transitie naar volwassenheid meestal verbonden met de eerste menstruatie en lang niet altijd een collectief ritueel (Campbell, 1959, Myerhoff, 1982). Jongens doorlopen het transitieritueel meestal in groepsverband onder leiding van ervaren volwassen mannen en dat gaat meestal gepaard met fysieke en mentale beproevingen (Morinis, 1986). In een aantal culturen wordt de initiatie van jongens als een tweede geboorte gezien, maar deze keer als een overgang vanuit het gezin naar de mannenwereld en de samenleving.

Samenvattend is een rite de passage een begeleidingsstructuur die a) individuele en collectieve emoties verbindt en b) liminale kwetsbaarheid eigen aan levensfaseovergangen structureert en in tijd begrenst. Doel is bij de betrokkene en zijn/haar familiale en sociale verwanten een oncontroleerbare, destabiliserende en destructieve toestand van liminaliteit te voorkomen. Limen betekent drempel in het Latijn. Op de drempel naar de volwassenwereld ondergaat een jongeman in Nederland, die zijn eerste baan krijgt, die zijn rijbewijs haalt, die gaat trouwen, vader wordt en zijn vader verliest, een aantal veranderingen in verwantschapsposities, in plichten en privileges. Als een man trouwt krijgt hij zwagers, schoonzussen en schoonouders. Als zijn vader sterft is hij vaderloos en als zijn zoon kinderen krijgt wordt hij grootvader. In onze moderne geïndividualiseerde samenleving worden deze veranderingen vooral *emotioneel* en *individueel* beleefd en benoemd. Veel mannen hebben moeite belangrijke emotionele veranderingen in hun leven sociaal te maken en met andere mannen te delen.

Transitierituelen worden in een aantal westerse en in veel niet-westerse culturen nog steeds integraal en collectief uitgevoerd. Hun wijde verspreiding en ouderdom wijzen op de belangrijke functies die zij vervullen. Zij blijken betekenis te hebben voor de veiligheid, stabiliteit, intergenerationale continuïteit en cultuuroverdracht binnen en tussen gemeenschappen.